

Προς μια πολιτική σχεδιασμού δημοσίων υπαίθριων χώρων στο Λεκανοπέδιο

Η υποβάθμιση των υπαίθριων χώρων και η απουσία στρατηγικής ανάδειξης των φυσικών τόπων

Ο ρόλος των δημοσίων υπαίθριων χώρων, ως συστατικών στοιχείων της ζωής της πόλης και της ποιότητας του περιβάλλοντός της, είναι σημαντικά υποβαθμισμένοι στα σύγχρονα μητροπολιτικά συγκροτήματα. Η υποβάθμιση αυτή, συνδεδεμένη άμεσα με τον τρόπο ανάπτυξης του αστικού χώρου, βρίσκεται σήμερα, στη βάση των προβλημάτων των δημοσίων υπαίθριων χώρων. Η απουσία ταυτότητας, η απομόνωση, η εγκατάλειψη και η αδυναμία λειτουργίας και διαχείρισής τους, έχουν τις ρίζες τους στο γεγονός ότι έχουν χάσει το ρόλο τους στην πόλη.

Η χωροθέτηση, η οργάνωση, η διασύνδεση, η λειτουργία, η διαχείριση των ελεύθερων χώρων, είναι ζητήματα που τίθενται συνήθως μετά την ανάπτυξη των υπόλοιπων χρήσεων της πόλης. Ο σχεδιασμός τους, είναι συνήθως μια εκ των υστέρων διορθωτική κίνηση, που δύσκολα μπορεί να αντιμετωπίσει τα σύνθετα προβλήματά τους.

Ιδιαίτερα σε ασφικτά πυκνοδομημένες αστικές περιοχές, που αναπτύχθηκαν τμηματικά και κατά περίπτωση και που αντιμετωπίζουν σύνθετα προβλήματα περιβάλλοντος, όπως το λεκανοπέδιο της Αθήνας, ο σχεδιασμός των ελεύθερων χώρων, φέρει τις κληρονομημένες αδράνειες του ίδιου του σχεδιασμού της πόλης. Μεγάλης κλίμακας περιαστικοί ή αστικοί χώροι, παραμένουν απλώς χωροθετημένοι στα σχέδια, στο ρυθμιστικό ή στα γενικά πολεοδομικά και υφίστανται συνεχώς απειλές από μη συμβατά με αυτούς έργα ή άλλες αναπτύξεις. Κάποιες υλοποιήσεις μικρότερης κλίμακας, συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες ένταξης στον ιστό και τη ζωή της πόλης, ενώ, ελάχιστα συμβάλλουν στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.

Αν και διαπιστώνεται η ανάγκη για μια προσεκτική θεώρηση που θα οδη-

γούσε σε μια στρατηγική προστασίας, ανάδειξης, διεύρυνσης και διασύνδεσης των υφιστάμενων φυσικών τόπων (βουνών, λόφων, υγροτόπων, ρεμάτων), για τη βελτίωση των βιοκλιματικών συνθηκών στο λεκανοπέδιο, η προοπτική υλοποίησης αυτής της στρατηγικής είναι δυσδιάκριτη. Εξίσου δυσδιάκριτη είναι και η προοπτική διεύρυνσης και διασύνδεσης των αστικών υπαίθριων χώρων, έτσι ώστε, να ενταχθούν στη ζωή της πόλης και να συγκροτήσουν ένα πλέγμα χώρων, συμπληρωματικό εκείνου των φυσικών.

Βήματα σχεδιασμού

- Διεύρυνση

Το πρώτο βήμα για το σχεδιασμό των ελεύθερων χώρων, είναι η επαύξηση και διεύρυνσή τους. Είναι επόμενο, για μια ασφικτά πυκνοδομημένη αστική περιοχή, όπως το λεκανοπέδιο της Αθήνας, να θεωρείται η ανεπάρκεια των δημοσίων υπαίθριων χώρων και των χώρων πρασίνου, ως ένας από τους βασικούς συντελεστές των περιβαλλοντικών της προβλημάτων.

Αν και ερμηνεύει απλουστευτικά τα σύνθετα φαινόμενα της πόλης, εφ' όσον παραμένει μόνο στις ορατές παραμέτρους, συγχέοντας το αίτιο με το αιτιατό, η άποψη αυτή δεν στερείται βάσης. Μελέτες πάνω στις κλιματικές αλλαγές που συντελέστηκαν τα τελευταία τριάντα χρόνια στην Αθήνα, συνδέουν φυσικά φαινόμενα, όπως την αύξηση της θερμοκρασίας ή τη μείωση της ταχύτητας του ανέμου, με την τεράστια αύξηση του δομημένου χώρου, σε βάρος του φυσικού. Συγκριτικές έρευνες παρατηρήσεις πάνω σε ανοιχτούς και δομημένους χώρους, καταδεικνύουν το ρόλο των πρώτων, ως σημαντικού ρυθμιστικού παράγοντα του μικροκλίματος στην πόλη.

Ενώ αυτός ο ρόλος γίνεται όλο και περισσότερο κατανοητός, παραμένει δύσκολο, απ' ενός μεν να εξευρεθούν οι κατάλληλοι χώροι, αφετέρου να αναδειχθεί και να ενεργοποιηθεί το ήδη υφιστάμενο δυναμικό. Η επαύξηση του

υπαίθριου χώρου, προσκρούει συνήθως στις αδράνειες ενός ήδη διαμορφωμένου ιδιοκτησιακού καθεστώτος, του οποίου η όποια μεταβολή, απαιτεί μακροχρόνιες διαδικασίες. Παράλληλα, ένα μεγάλο τμήμα του υφιστάμενου δυναμικού, μεγαλύτερων ή μικρότερων υπαίθριων χώρων, παραμένει ανενεργό, σε κατάσταση φθίνουσα ή υφίσταται πιέσεις από ομάδες συμφερόντων.

Πολλές συζητήσεις και σχέδια γίνονται για τους μεγάλους ανοικτούς χώρους (π.χ. Φαληρικός Όρμος, Γουδί) ή για την ενοποίηση κεντρικών χώρων. Όμως, δεν δημιουργούνται προϋποθέσεις για υλοποίηση. Αντίθετα, εντείνεται η σύγκυση μεταξύ πραγματικών και μυθικών χρήσεων που προβλέπονται για αυτούς τους χώρους. Είναι απλά πνεύμονες αερισμού της πόλης ή έχουν μια ιστορική και πολιτιστική αξία; Θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο σχεδιασμός των μεγάλων υπαίθριων χώρων της Αθήνας διέπεται από το ίδιο σύνδρομο που χαρακτηρίζει και το σχεδιασμό της πόλης. Πολλά μεγάλα σχέδια και οράματα, αλλά λίγη κατανόηση για το πώς οι δημόσιοι ανοικτοί χώροι εντάσσονται στη ζωή της πόλης και αλληλεπιδρούν με αυτή.

Π. Κοσμάκης
επικ. καθηγητής
Τομέα Πολεοδομίας
και Χωροταξίας
Τμ. Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

Πάρκο περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης Πύργου Βασιλίσσης: Περίπτωση σημαντικού υπαίθριου χώρου, ο οποίος διασφαλίστηκε ως χώρος αστικού πρασίνου.

- Προσπελασιμότητα

Ένα δεύτερο βήμα στο σχεδιασμό των υπαίθριων χώρων, είναι η προσπελασιμότητά τους. Οι πιο προβληματικοί υπαίθριοι χώροι, υφίστανται εκεί ακριβώς, όπου δεν υπάρχει διέλευση ανθρώπων. Η παρατήρηση αυτή, αφορά σε όλες τις κλίμακες των χώρων και ιδιαίτερα στους χώρους πρασίνου. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις συγκρότησης ενός δικτύου υπαίθριων χώρων, που ακριβώς να συνδέεται με τη διέλευση και στάση των ανθρώπων της περιοχής. Σύνηθες είναι το φαινόμενο

της να αποτελέσει την κύρια χρήση ενός αστικού ή φυσικού υπαίθριου χώρου. Η κατάληψή του από αυτή, περιορίζει τη σημασία του ως κοινωνικού χώρου ή τη λειτουργία του ως φυσικού χώρου. Τέτοιοι χώροι δεν είναι στην πραγματικότητα κοινωνικά προσπελάσιμοι.

Παρατηρείται επίσης το φαινόμενο, να χωροθετούνται δραστηριότητες οργανωμένου αθλητισμού σε μεγάλους φυσικούς ανοικτούς χώρους, όπως στην περίπτωση της πρότασης για την Ολυμπιάδα 2004. Οι δραστηριότητες αυτές, οπωσδήποτε χαρακτηρίζονται α-

που χώροι φυσικού πρασίνου, διαμορφώνονται ως αστικοί υπαίθριοι χώροι και αντίστροφα. Αν στρέψουμε την προσοχή μας στο υφιστάμενο αποθεματικό, θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία χώρων, που θα μπορούσαν, σε σύνδεση και συνεργασία μεταξύ τους και εντασσόμενοι στον περιβάλλοντα ιστό, να λειτουργήσουν καλύτερα ως κοινωνικοί ή ως φυσικοί χώροι για την πόλη.⁽¹⁾ Στο επίπεδο της πόλης, κεντρικές πλατείες και δρόμοι, θα μπορούσαν να αναδειχθούν ως δημόσιοι χώροι κίνησης - συγκέντρωσης. Αυτό προϋποθέ-

Αρνητικό - Θετικό:
α. Ασυνέχεια περιαστικού και αστικού ανοικτού χώρου (Υμηττός - Καρέας),
β. Σύνδεση περιαστικών και αστικών ενοτήτων φυσικού πρασίνου (Υμηττός - Άλσος Καισαριανής).

να υπάρχουν εκτεταμένοι πράσινοι χώροι εκεί όπου υπάρχουν χαμηλές πυκνότητες άλλων χρήσεων. Άλλοι πράσινοι χώροι είναι ασύνδετοι με την κεντρική κίνηση. Συγχρόνως, απουσιάζουν πράσινοι χώροι εκεί όπου παρατηρείται πυκνότητα και συγκέντρωση ανθρώπων, καθώς και υπαίθριας ζωής (κεντρικές και δυτικές συνοικίες).

Οι ελεύθεροι χώροι, ορισμένες φορές συγχέονται με χρήσεις, οι οποίες καταλαμβάνουν μεγάλες επιφάνειες και προκαλούν συγκέντρωση ατόμων, όπως π.χ. η ιδιωτική αναψυχή. Η χρήση όμως αυτή, απευθυνόμενη σε ορισμένες ομάδες ανθρώπων, αυτές που δύνανται να καταναλώσουν, αποκλείοντας ταυτόχρονα τις υπόλοιπες, δεν μπορεί από τον ίδιο το χαρακτήρα

πό συγκέντρωση κοινού, απαιτούν όμως μεγάλες επιφάνειες κάλυψης ή εντατικής διαμόρφωσης, με επιπτώσεις στον ίδιο το φυσικό χώρο. Τείνουν δε να κυριαρχήσουν και να επιβάλουν το χαρακτήρα τους στο φυσικό περιβάλλον, περιορίζοντας τη σημασία και το ρόλο του.

- Αρθρωση με την πόλη

Ένα τρίτο βήμα στο σχεδιασμό των ελεύθερων χώρων, είναι η σύνδεσή τους. Φυσικοί και αστικοί υπαίθριοι χώροι, είναι συνήθως απομονωμένοι. Πολλές φορές συγχέονται οι ρόλοι τους. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις ό-

τει όμως, τον περιορισμό της κυκλοφορίας των ιδιωτικών αυτοκινήτων, σχεδιασμό εναλλακτικών μέσων μεταφοράς και κατάλληλη διαμόρφωση - φύτευση. Φυσικές ενότητες, όπως ορεινοί όγκοι, λόφοι και ρέματα, θα μπορούσαν να αναδειχθούν και να συνεργασθούν μεταξύ τους, έτσι ώστε, να συμβάλουν στη βιωσιμότητα του λεκανοπεδίου, σε συνδυασμό με ένα σύστημα μεταφορών που θα ευνοούσε τη μείωση των μετακινήσεων με ιδιωτικό αυτοκίνητο.⁽²⁾

Απαραίτητες προϋποθέσεις για τη σύνδεση των φυσικών ενοτήτων και την ένταξή τους στην πόλη, είναι ο α-

φής καθορισμός των ορίων τους, η σταδιακή απομάκρυνση από αυτούς των μη συμβατών χρήσεων, που έχουν εγκατασταθεί νόμιμα ή παράνομα, και η διασφάλιση της προστασίας τους. Επίσης, η οικολογική τους αναβάθμιση και ανάδειξη και η προσπελασιμότητά τους από τους κατοίκους της πόλης. Οι εισοδοί τους, σε συνάρτηση με τις διαδρομές στο εσωτερικό τους, οι συνδέσεις τους με το κύριο δίκτυο κίνησης πεζών στις περιοχές που τους περιβάλλουν και η προσπελασιμότητά τους με τα μέσα μαζικής μεταφοράς, παίζουν ιδιαίτερο ρόλο στην ένταξή τους στην πόλη.

Η ένταξη των χώρων αυτών στη ζωή της πόλης, δεν εξαρτάται τόσο από την εγκατάσταση σε αυτούς οργανωμένων δραστηριοτήτων αναψυχής και αθλητισμού, των οποίων, ούτως ή άλλως, η καταλληλότερη θέση είναι στο εσωτερικό του οικιστικού ιστού, ώστε να μην επιβαρύνεται το φυσικό τοπίο, αλλά από τη δυνατότητά τους να παραλαμβάνουν άτυπες χρήσεις φυσικού υπαίθριου χώρου (όπως περίπατο, ήπιο αθλητισμό, παιχνίδι κλπ.)⁽³⁾.

Στην ένταξη και σύνδεση του περιαστικού φυσικού πρασίνου, σημαντικό ρόλο παίζουν φυσικές ενότητες, όπως τα ρέματα και ενδιάμεσοι χώροι - κλειδιά (π.χ. το άλσος Γουδί για τον Υμηττό), που αποτελούν τους μεταβατικούς χώρους από την πόλη στο φυσικό πράσινο. Ο χειρισμός αυτών των χώρων, η ένταξή τους, και οι λειτουργίες που θα περιλάβουν, έχουν ιδιαίτερη σημασία για την εξασφάλιση ενός λειτουργικού συστήματος πρασίνου. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, η ένταξη ενός συστήματος φυσικού πρασίνου της περιφέρειας με την πόλη, εξαρτάται από το συσχετισμό του και τη συνεργασία του με τα δίκτυα κίνησης πεζών και ανοικτών χώρων, που βρίσκονται στις περιμετρικές περιοχές. Τα δίκτυα αυτά χαρακτηρίζονται από κεντρικότητα και δεν πρέπει να ταυτίζονται με τα δίκτυα φυσικού πρασίνου.

Επίλογος

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι και οι χώροι φυσικού πρασίνου, δεν είναι χώροι "αφαιρετικοί" ή φορείς αυτόματης αναβάθμισης. Μπορεί να υπάρχουν και να μη σημαίνουν τίποτα για την πόλη

εάν δεν είναι προσιτοί σε καθημερινές χρήσεις και παραμένουν απομονωμένοι, αδυνατώντας να επηρεάσουν το άμεσο περιβάλλον τους. Η σύνδεσή τους, με στόχο τη διαμόρφωση δικτύων, είναι ένα μέτρο που συμβάλλει στη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος. Για να έχει όμως θετικά αποτελέσματα, είναι αναγκαίο να συνδυαστεί με παράλληλα μέτρα, όπως π.χ. περιορισμό της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων και ενίσχυση της τοπικής κίνησης και ζωής.

Το δυναμικό των "ανεργών" υπαίθριων χώρων, περικλείει πολλές δυνατότητες. Ο σχεδιασμός όμως των δημοσίων υπαίθριων χώρων της πόλης, δεν περιορίζεται σε ένα φάσμα σχεδιαστικών διερευνήσεων. Είναι κυρίως, ένα σύνολο αποφάσεων και δράσεων, που για να συμβούν, προϋποθέτουν διαφορετικές προτεραιότητες και επιλογές από τις σήμερα κρατούσες.

- 1 Α. Αραφαντινός, Π. Κοσμάκη, "Υπαίθριο Χώροι στην πόλη", ΕΜΠ, 1988
- 2 Μια σημαντική συμβολή αυτής της σύνδεσης, είναι η διευκόλυνση της κυκλοφορίας του αέρα. Είναι γνωστό ότι, μεμονωμένοι υπαίθριοι χώροι, συντελούν θετικά στη βελτίωση των κλιματικών συνθηκών του άμεσου μικροπεριβάλλοντος, αλλά δεν επηρεάζουν τη ρύπανση της ατμόσφαιρας της πόλης. Το Los Angeles, ένα από τα πλέον προβληματικά αστικά περιβάλλοντα, διαθέτει υψηλά ποσοστά ιδιωτικού πρασίνου και χαρακτηρίζεται από χαμηλή δόμηση. Χαρακτηρίζεται όμως επίσης, από υψηλό ποσοστό μετακινήσεων και χρήσης ιδιωτικού αυτοκινήτου. (Jane Jacobs, "The Death and Life of Great American Cities: The failure of Town Planning", Penguin Books, 1978, p 101).
- 3 Η δυνατότητα αυτή, συνεχίζεται με την διασφάλισή τους από την κυκλοφορία των αυτοκινήτων, την παροχή πόσιμου νερού και τη βελτίωση των διαδρομών και των ασκεπών χώρων. (Τμήμα Δασολογίας και φυσικού Περιβάλλοντος Α.Π.Θ., "Έρευνα για την ανόρθωση και διαχείριση υποβαθμισμένων περιαστικών Δασικών Οικοσυστημάτων - η περίπτωση του περιαστικού δάσους του Υμηττού", Σύνδεσμος Προστασίας και Ανάπτυξης Υμηττού, 1994, Φάση Β', Τόμος Α', σελ. 217-222).

Στρατηγικές περιοχές για τη σύνδεση μεταξύ περιαστικού και αστικού φυσικού πρασίνου στην Ανατολική και Νότια Αθήνα.

Πηγή: Έρευνα για την ανόρθωση και διαχείριση υποβαθμισμένων περιαστικών δασικών οικοσυστημάτων - η περίπτωση του Υμηττού.